

SANTS
COSME
I DAMIÀ,
PATRON'S
DELS
METGES

NADALA 2025

La presidenta
i la Junta de Govern
del Col·legi de Metges
de Barcelona
us feliciten el Nadal
i us desitgen un bon any

I. PRESENTACIÓ

Em plau d'una manera molt especial presentar-vos personalment, per primera vegada, la nadala del Col·legi de Metges de Barcelona, una publicació amb la qual, al llarg dels darrers trenta anys, el CoMB ha felicitat les festes nadalenques d'una manera molt pròpia, vinculant sempre medicina, cultura i humanisme. La nadala d'enguany ens acosta a la figura dels patrons de la medicina, els sants Cosme i Damià, dos germans units per la ciència i per la vocació de guarir i d'ajudar sense distincions. En ells, hi trobem el símbol d'una medicina arrelada a la generositat del gest desinteressat.

Els segles han anat transformant les eines, els coneixements i els reptes de la nostra professió, però el seu esperit perdura: el compromís amb la vida, l'escolta i l'acompanyament. Cosme i Damià ens recorden que, més enllà de la tècnica, l'exercici de la medicina és un acte profundament humà i cultural, on conflueixen ciència, ètica i compassió.

Que aquesta nadala sigui un homenatge als valors que ens uneixen i a la tradició que inspira la nostra tasca diària.

En nom de la Junta de Govern, us faig arribar el nostre afecte i us desitjo unes festes de Nadal plenes de pau, salut i esperança.

Elvira Bisbe Vives,
presidenta del Col·legi de Metges de Barcelona

2. INTRODUCCIÓ

La devoció als sants Cosme i Damià està estesa per tot el món. A Catalunya hi ha un bon nombre d'esglésies, capelles i ermites dedicades als que també són coneguts com els sants metges. Algunes tenen goigs propis en el seu honor, que es canten els dies de la festa major.

Els sants Cosme i Damià tenen gran vinculació amb la medicina, perquè ells eren metges i perquè segons la llegenda van fer el primer trasplantament de la història, posant la cama d'un home negre que havia mort el dia anterior al sagristà d'una església de Roma que es queixava d'un mal insuportable a la cama. Aquest miracle, conegut com el miracle de la cama negra, està representat en un gran nombre de quadres de pintors dels segles XIV a XVIII, especialment espanyols, alemanys i italians.

El lligam entre els sants Cosme i Damià i els metges s'estableix d'una manera formal quan el gremi de cirurgians francesos crea la confraria i el col·legi a l'església de Sant Cosme i Sant Damià construïda el 1255. Ho fan per defensar els seus interessos professionals, per constituir-se en centre de formació i poder lliurar les acreditacions de competència per exercir com a metge després d'un examen.

En aquesta nadala exposem la vida dels sants, especialment el seu martiri, que ha estat objecte d'una sèrie de pintures esplèndides del pintor renaixentista Fra Giovanni Angelico, i el miracle del trasplantament de la cama negra. Hem escollit aquest tema pel seu interès cultural, especialment pictòric, més que no pas pel seu sentit religiós. En una societat laïcista com la nostra, la història dels sants Cosme i Damià que explica aquesta nadala continua tenint atractiu per tal com inclou una quantitat notable de pintures de grans artistes de l'edat mitjana.

3. QUI EREN SANT COSME I SANT DAMIÀ?

Coneixem la vida dels sants pel llibre *Llegenda àuria*, escrit pel frare dominic Jaume de Voràgine, a mitjan segle XIII, que és una recopilació de biografies d'un gran nombre de sants i santes (1). És probable que es tracti de biografies llegendàries, més que no pas històriques.

Cosme i Damià van ser uns germans bessons nascuts a finals del segle II dC en un petit poblet, Aegeae, a la costa de Cilícia, l'actual Turquia, situat a la badia d'Alexandreta, a prop de la frontera actual entre Turquia i Síria. Eren fills d'una família cristiana i van ser educats en la fe en Crist. Van estudiar medicina a Síria i van tornar al seu poble per exercir com a metges.

No cobraven als malalts i feien proselitisme per fer augmentar el nombre de cristians. Tenien fama de bons metges, però van ser detinguts pels romans que dominaven la Cilícia en el temps de l'emperador Diocleciana (284-305 dC). L'imperi romà era tolerant amb les religions dels pobles que havien sotmès, però exigien com a prova de lleialtat que els seus ciutadans retessin culte a l'emperador, com ho feien els ciutadans romans. Això no era un problema per als pobles politeistes, però sí que ho era per als cristians, que no acceptaven altre déu que el seu. Per aquesta raó es feien successives persecucions contra els cristians, que es van produir durant els segles III i IV, i van omplir el santoral de sants i santes màrtirs.

1. Miniatura d'El miracle dels sants Cosme i Damià a *Llegenda àuria* de Jaume de Voràgine, a la Huntington Library de San Marino, a Califòrnia, en la qual es veuen els sants metges posant la cama esquerra d'un home negre al cos del sagristà.

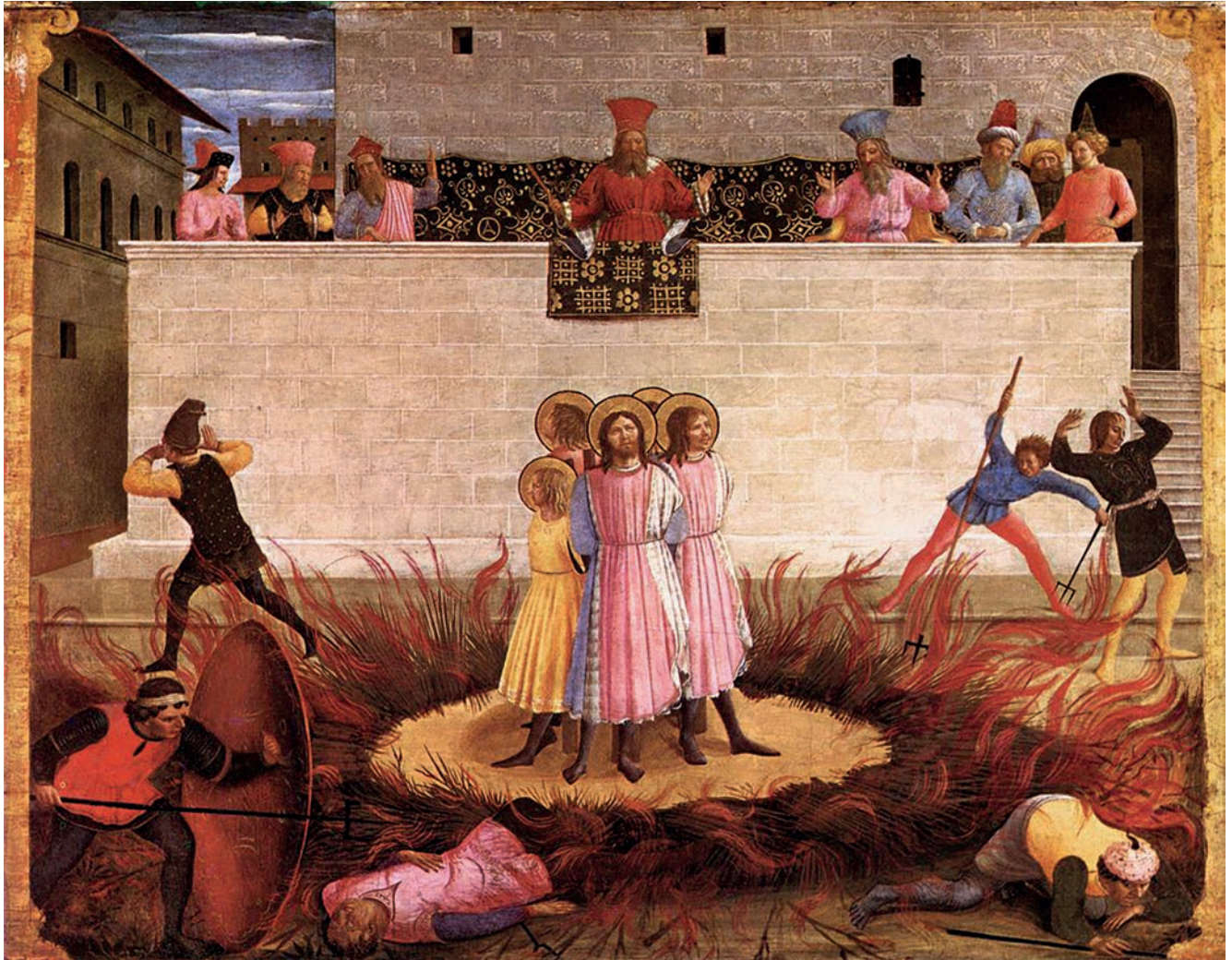
4. EL MARTIRI DELS SANTS

2. *Cosme i Damià rescatats pels àngels*, Fra Angelico, Alte Pinakothek, Munic.

Cosme i Damià són denunciats per no abjurar de la seva fe i conduïts davant del governador de Cilícia, un romà anomenat Lísies, juntament amb els seus germans petits, Leonci, Empropi i Antim. Lísies pretén fer canviar l'opinió dels sants sotmetent-los a diverses tortures, que Fra Angelico representa en una sèrie de pintures que formaven part d'un retaule sobre la vida dels sants que era a l'església de Sant Marc a Florència.

La primera de les tortures és la de llançar els germans al mar des d'un espadat. Al quadre de Fra Angelico es veu en el primer pla els cinc germans davant Lísies i en segon pla i al centre del quadre es veu com els tiren daltabaix i, a l'esquerra, es veu com són salvats pels àngels (2).

3. *Cosme i Damià condemnats a la foguera*, Fra Angelico, National Gallery of Ireland, Dublín.

4. *Crucifixió dels sants Cosme i Damià*, Alte Pinakothek, Munic.

Veient que la seva acció ha estat ineficaç, Lísies proposa cremar-los, però les flames no toquen els cinc germans sinó que es dirigeixen contra els torturadors, que fugen per no cremar-se (3).

Seguidament assagen la crucifixió, durant la qual són objecte d'una lapidació, que també els deixa indemnes (4) i, finalment, opten per la decapitació (5).

5. *La decapitació dels sants Cosme i Damià i dels seus germans*, Museu del Louvre, París.

5. LA DEVOCIÓ A SANT COSME I SANT DAMIÀ

Immediatamente després del martiri es comença a considerar que Cosme, Damià i els seus germans havien mort en santedat. El papa Felix IV, amb papat de 526-530 dC, fa edificar una basílica que es posa sota l'advocació de Sant Cosme i Sant Damià en el lloc on hi havia hagut el forum romà, començant d'aquesta manera la veneració dels sants a Roma. Comencen a circular per Europa fragments d'ossos i de roba dels sants com a relíquies. L'espasa amb què van decapitar els sants és portada a la catedral d'Essen, a Alemanya, on encara es conserva.

Al món occidental, a les esglésies o capelles dedicades a aquests sants acostuma a haver-hi escultures en pedra o fusta que representen els dos sants (6 i 7). I als països de cristianisme ortodox, on també inspiren molta devoció, es manifesta en el gran nombre d'icones i mosaics que els representen.

6 i 7. Sant Cosme (esquerra) i Sant Damià (dreta). Capella de Sainte-Christine à Plougastel, Bretanya.

6. ELS ATRIBUTS DELS SANTS

8. Detall de les pintures en taula de l'església de Santa Maria la Major, atribuïdes al Mestre d'Alcañiz, possiblement Baltasar Guiu, c. 1520, Museu d'Alcañiz.

Els coneixen com atributs dels sants els elements de la indumentària o del seu cos o el tipus d'objectes que duen i que en permeten la identificació. Els pintors o escultors de figures de sants o de santes tenen habitualment en compte aquests elements. Exemples d'atributs són la palma, que és senyal d'haver patit martiri; les claus del cel que duu Sant Pere; la creu en aspa on van crucificar Sant Andreu; Sant Roc que s'acompanya amb un gos i, que sempre duu unes croses i mostra una cama nua amb una úlcera, o la safata on porta els ulls Santa Llúcia, entre molts d'altres.

Els sants Cosme i Damià es representen vestits amb una toga llarga, com duïen els metges a l'edat mitjana, època en què molts pintors representen els sants en els seus quadres, i duen el cap cobert amb un birret (8). A les mans porten objectes propis del seu ofici, un pot d'ungüent, un flascó de vidre per fer uroscòpia, és a dir, examinar el color i els pòsits de l'orina, que era el procediment diagnòstic més utilitzat i una espàtula per estendre la crema (9).

9. Els sants Cosme i Damià, miniatura de *Les grans hores d'Anna de Bretanya* pintada per Jean Bourdichon, segle XVI.

7. EL MIRACLE DE LA CAMA TRASPLANTADA

El miracle de la cama trasplantada el van fer els sants metges a un sagristà, de nom Justinià, de l'església de Roma dedicada a Sant Cosme i Sant Damià. L'home patia un dolor insuportable a la cama, que es va curar quan els sants, amatents als seus precs de trobar la manera d'eliminar el patiment, li canvien mentre dorm la cama malalta per una de sana, obtinguda d'un esclau abissini mort el dia abans.

Es pot considerar que el miracle de la cama trasplantada és una transposició al món cristià del tractament conegut com incubatio, propi de la medicina grega, en el qual el malalt era rebut en un temple d'Asclepiades (Esculapi en terminologia llatina), on passava la nit. Primer pregava als déus, després dormia i l'endemà explicava el somni que havia tingut durant aquella nit als sacerdots, els quals l'interpretaven, ja que eren els que coneixien el llenguatge dels déus, i aplicaven el tractament més idoni. En el cas de la intervenció quirúrgica dels sants metges, el sagristà de Roma dorm al seu temple i invoca l'ajuda dels sants, els quals per mandat de Déu fan el trasplantament que el curarà.

10. *Miracle de Sant Cosme i Sant Damià*, Matteo di Pacino, mestre de la Capella Rinuccini, 1360-1370, Museu d'Art de Carolina del Nord.

11. *El somni d'un sagristà*, Mestre dels Balbases, c. 1495, Església de Sant Cosme i Sant Damià, Burgos.

En despertar, el sagristà no té dolor i quan es mira la cama s'adona que és de color negre. Acompanyat pels seus familiars va al cementiri de l'església romana de Sant Pere in Vincoli, i veuen que al taüt on havien enterrat l'esclau negre hi ha la cama amputada del sagristà i que al negre li falta una cama.

La primera representació pictòrica del miracle explicat a *Llegenda àuria* de Jaume de Voràgine és de Matteo di Pacino (segle XIV), que il·lustra amb detall la història (10). A l'esquerra els sants discuteixen com ha anat la intervenció, mirant el malalt a qui li han trasplantat la cama dreta, i a la dreta del quadre es veu la cama del malalt al taüt de l'esclau mort, alhora que els sants porten la cama de l'home negre cap a l'habitació del malalt.

En totes les representacions del miracle es veu el malalt al llit i els dos cirurgians, Cosme i Damià, al costat. En algunes hi ha altres persones al voltant del llit o àngels, que fan d'infermers.

Sorprenentment, la cama amputada que els artistes han pintat presenta variacions. En alguns casos és la dreta i en altres l'esquerra. També es diferencien perquè a vegades no es veu el cos del donant (11), a vegades és als peus o al costat del

12. Pedro Berruguete, c. 1490, Museu Col·legiata de Sant Cosme i Sant Damià, Covarrubias.

13. Atribuit a Fernando del Rincón, c. 1500, Museu del Prado, Madrid.

14. Retaule de Sant Cosme i Sant Damià, de la Catedral de Barcelona. El miracle de la cama trasplantada és el de la dreta a la predel·la del retaule.

15. Detall de la pintura de Miquel Nadal.

llit del malalt (12) i a vegades és a dins d'un taüt (10). En alguna de les representacions sembla que la persona negra estigui viva i queixant-se de dolor.

Fins i tot, en alguna pintura es veu algun error, com que no s'ha amputat la mateixa cama al malalt i al mort, sinó la dreta en un i l'esquerra a l'altre, i també destaca l'absència de sang al llit del malalt després de l'amputació, cosa que no és estranya, perquè es tracta d'un miracle. En la majoria de les pintures no es veuen lesions en la cama amputada, el que impedeix fer un diagnòstic de la malaltia, però fa sospitar que el dolor del malalt podria ser per una malaltia isquèmica, com la tromboangiïtis obliterant, o per un càncer.

16. Retaula dels sants Abdó i Senén a la Seu d'Ègara, a Terrassa, de Jaume Huguet.

Diversos pintors espanyols van pintar el miracle de la cama negra. Un d'ells, Pedro Berruguete, que treballà a Castella. La seva versió és l'únic fragment d'un retaule que va pintar per la Reial Col·legiata de Covarrubias (Burgos) (12). També a Castella, el Mestre dels Balbases, identificat amb el pintor Andres Sánchez de Oca, de la vida del qual es tenen poques dades (11).

També el retratista dels reis Ferran el Catòlic i Carles V, Fernando del Rincón (1460 -1525), pintà el miracle (13). En la pintura es veu el malalt adormit, aguantant una branca de mandràgora, que potser evoca que el somni del sagristà havia estat induït per la planta, i a Sant Cosme que acaba de

17. Detall de la figura 16. Representació del miracle de la cama negra.

18. *Miracle de Sant Cosme i Sant Damià*, Juan Correa de Vivar, Museu de Navarra, Pamplona.

posar la untura que ha de fer enganxar la cama del negre, que és a terra al costat del llit. Al quadre, Rincón hi pinta un segon miracle, a l'angle inferior dret, on es veu un home expulsant una serp per la boca, que s'hauria empassat dormint i li hauria causat la mort.

A Catalunya, es conserven dues representacions del miracle de la cama trasplantada. Una a la Capella de Sant Cosme i Sant Damià a la Catedral de Barcelona, pintada per Miquel Nadal, i l'altra de Jaume Huguet, a la Seu d'Ègara a l'església de Sant Pere, a Terrassa. La primera destaca perquè la cama trasplantada és blanca (14 i 15). S'ignora la raó per la qual la cama empeltada al sagristà és blanca, ja que hi havia molts esclaus negres a la Barcelona del segle XV i els negres no estranyaven a ningú. Potser Nadal pretenia atenuar la reacció psicològica negativa del sagristà si s'hagués vist amb una cama blanca i una altra de negra, inconvenient que no va amoïnar els altres pintors.

La pintura de Jaume Huguet sobre el miracle de la cama negra que hi ha al retaule dels sants Abdó i Senén de 1460, a la Seu d'Ègara, a Terrassa (16), és encara més realista, perquè al fons de la imatge es veu en segon pla l'acte de l'amputació de la cama de l'home negre (17).

A Pamplona hi ha una pintura del pintor toledà del segle XVI Juan Correa Viva, conservada al Museu de Navarra (18), ubicat en el que va ser l'Hospital de Nostra Senyora de la Misericòrdia fins l'any 1932, que va ser adquirida el 1968 a la botiga d'un antiquari de Saragossa per 250.000 pessetes. Els sants Cosme i Damià van vestits de militars romans, potser per situar-los millor en l'època en què es va produir el miracle, segons el criteri del pintor.

8. ELS SANTS COSME I DAMIÀ EN ELS EXVOTS PINTATS

Una manifestació molt freqüent als segles XVII i XIX de la devoció als països mediterranis catòlics, és l'ofrena d'exvots.

Aquests són una mostra d'agraïment pel favor rebut, gairebé sempre la curació d'una malaltia, deslliurar-se d'un accident o d'una calamitat natural, evitar la mort en cas de naufragi o en una acció bèl·lica o una agressió amb arma. En els exvots (19, 20 i 21) hi ha una part divina, on està representat el sant, la santa o verge a qui s'ha demanat el favor i una part històrica, on es descriu pictòricament d'una manera força naïf, el fet que va justificar el prodigi. Les verges o els sants representats als exvots són habitualment els que tenen més fidels, més devots, en l'àrea de residència de qui fa l'ofrena de l'exvot.

20. Nimbus amb els dos sants.

19. Exvot a Sant Cosme i Sant Damià, oli sobre taula d'Escola Catalana, 1828.

21. Exvot amb agraïment als sants metges per la curació del malalt allitat, al costat del qual hi ha un sacerdot amb una creu a la mà. Seu de Navarra.

COL·LECCIÓ DE NADALES DEL COL·LEGI DE METGES DE BARCELONA (1997-2024)

NADAL 2025

COL·LEGI DE METGES DE
BARCELONA
Passeig de la Bonanova, 47
Barcelona 08017
Tel. 935 678 888
col.metges@comb.cat
www.comb.cat

EDITA:
Col·legi de Metges de Barcelona

COORDINADOR DEL PROJECTE:
Miquel Bruguera, director de la
Unitat d'Estudis Acadèmics del
CoMB

AUTORS:
Miquel Bruguera
Alfons Zarzoso

DOCUMENTACIÓ GRÀFICA:
Sara Fajula,
arxivera del CoMB

DISSENY GRÀFIC
I MAQUETACIÓ:
Temabcn

ASSESSORIA LINGÜÍSTICA I
CORRECCIÓ DE TEXTOS:
Esther Roig

Més informació sobre nadales del Col·legi a:
<http://nadala.comb.cat>.

